

Ксенія Кобець

к. геогр. н., молодший науковий співробітник,
приватне підприємство «Центр екологічного управління»,
вул. Гетьманська 125/13, м. Мелітополь, Запорізька обл., 72319, Україна
e-mail: nelipka@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-5353-3474>

СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СИСТЕМІ РОЗСЕЛЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ В РЕЗУЛЬТАТІ РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ

В статті визначені сучасні трансформаційні процеси в системі розселення Запорізької області в результаті реформування адміністративно-територіального устрою. В ході створення територіальних громад та укрупнення районів відбулася функціональна трансформація системи розселення не тільки в регіоні, а й країні в цілому. Саме функціональна трансформація впливає на умови життя та праці жителів поселень.

В ході дослідження проаналізовано об'єднання територіальних громад в Запорізькій області після завершення реформи децентралізації, розраховано показники щільності населення, поселень та середньої кількості поселень в територіальних громадах по районах Запорізької області. Визначено, що досліджуваний регіон посідає п'яте місце в Україні за кількістю об'єднаних територіальних громад. Проведено порівняльний аналіз територіальних громад регіону за чисельністю, щільністю населення, площею території та щільністю поселень. Визначено, що майже 65% всього населення області припадає на п'ять територіальних громад. Більше третини всіх територіальних громад Запорізької області мають чисельність населення від 5 до 10 тис. осіб. В регіоні переважають громади з площею території 100-200 км² та 200-300 км². В роботі проведений кластерний аналіз громад за показниками площі, кількості, щільності населення та поселень, а також кількістю сільських рад, що об'єднались. В процесі дослідження були розраховані коефіцієнти концентрації населення в новостворених районах за допомогою яких можна побачити розподіл населення за територіальними громадами у відношенні до загальної рівномірності населення території районів. Виділені територіальні громади з найбільш рівномірним та нерівномірним заселенням території.

В роботі охарактеризовано проблеми функціонування громад з точки зору розселення. Визначено територіальні громади, які було утворено без врахування доступності публічних послуг для всіх населених пунктів громади. Виділено громади, що зазнали об'єднання великої кількості місцевих рад. Також було виявлено громади, в яких відбувся певний розрив функціональних зв'язків між поселеннями, які були відділені від основної частини території колишніх районів.

Ключові слова: децентралізація, трансформація, система розселення, регіон, адміністративно-територіальна форма, об'єднані територіальні громади.

Як цитувати: Кобець, К. (2021). Сучасні трансформаційні процеси в системі розселення Запорізької області в результаті реформування адміністративно-територіального устрою. *Часопис соціально-економічної географії*, 31, 57-68. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2021-31-05>

In cites: Kobets, K. (2021). Modern transformation processes in the settlement system of the Zaporizhia region as a result of the reform of the administrative-territorial structure. *Human Geography Journal*, 31, 57-68. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2021-31-05>

Постановка проблеми. Трансформація системи розселення – це суспільно-просторовий процес поступового переходу системи розселення до прогресивних (регресивних) станів за рахунок кількісних та якісних змін, що зумовлені демографічними, соціально-економічними та організаційно-управлінськими чинниками [8]. Саме останні чинники стали рушійною силою для нової хвилі трансформації системи розселення.

З погляду організаційно-управлінських трансформацій, у сучасний період відбулось реформування адміністративно-територіального устрою на основі об'єднання сільських, селищних та міських рад у територіальні громади. В результаті утворення останніх є певні особливості та проблеми функціонування з точки зору розселення.

На думку Л. Заставецької, внаслідок реалізації принципів децентралізації в результаті створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), в останніх посилюється горизонтальні та ослабнуть вертикальні

(ієрархічні) зв'язки, що є ознакою мережевої структури нового утворення, яку необхідно досліджувати [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки з'явилась низка наукових праць вітчизняних вчених присвячених питанню децентралізації, регіональній політиці та їх впливу на систему розселення. М. Барановським [1] в ході дослідження адміністративно-територіальної реформи було визначено головні проблеми та особливості даної реформи, здійснено оцінку ймовірного впливу децентралізації на розвиток сільських територій України.

Л. Немець, К. Сегіда, К. Кравченко, Є. Телебенева, Т. Погребський [14] проаналізували новий адміністративно-територіальний устрій України на субрегіональному рівні з точки зору особливостей регіональних систем розселення; згрупували регіони України з урахуванням особливостей та характеристик субрегіонального рівня системи розселення, а також згрупували новоутворені райони

України з урахуванням особливостей та характеристик локального рівня системи розселення.

Адміністративно-територіальна реформа може створити необхідні передумови для появи нової якості просторового розвитку та стабілізації поселенської мережі. Т. Заяць, Г. Краєвська та Т. Кравцова в своєму дослідженні зазначали, що в основу нової моделі просторового розвитку має бути покладений принцип оптимізації розселення на основі визначення економічно доцільного рівня господарського освоєння територій, розвитку тісних економічних і соціальних міжпоселенських зв'язків на основі кооперації різних видів господарської діяльності з урахуванням вимог екологічності умов проживання [4].

Л. Заставецькою [2] були обґрунтовані напрями оптимізації функціонування Тернопільської обласної системи розселення у процесі здійснення адміністративно-територіальної реформи в країні та розроблені принципи територіальної організації розселення під час формування територіальних громад і районів у схемі нового адміністративно-територіального устрою України.

А. Мельничуком та К. Ганіченко [5] охарактеризовані особливості утворення спроможних територіальних громад, визначені проблеми запровадження реформи децентралізації в Київській області, проведено оцінку спроможності утворених ОТГ Київської області згідно з урядовою методикою формування спроможних громад. Також переваги та недоліки адміністративно-територіальної реформи в Київському регіоні були висвітлені в роботі В. Удовиченка, А. Мельничука, О. Гнатюка та П. Остапенка [16].

Суспільно-географічні підходи щодо дослідження формування ОТГ в Херсонській області були розглянуті в роботі Г. Нападівської та І. Пилипенка [7]. Науковцями була запропонована система кількісних параметрів географічного аналізу процесу формування ОТГ на регіональному рівні, проаналізовані кількісні показники параметрів об'єднання.

П. Жук [18] в своєму дослідженні наголошував на досягненнях реформи децентралізації та проблемних моментах її здійснення, зокрема, пов'язані з необхідністю подолання перешкод, що впливають з принципу добровільності консолідації територіальних громад у більш спроможні адміністративно-територіальні одиниці базового рівня.

Дослідженням питання адміністративно-територіальної реформи в Україні займався американський економіст W. Dudley [13]. На його думку, реформа децентралізації може призвести до зміни ролі обласних і районних рад в системі місцевого самоврядування, а також до трансформації управлінських зв'язків між ними та територіальними громадами. Р. Bardhan [12] наголошує на тому, що підходить до проведення адміністративно-територіальної реформи у розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, повинні бути різними.

Після реформування адміністративно-територіального устрою Республіки Польща та створенні 16 воєводств J. Sołtys [15] визначив та систематизував шість моделей систем розселення в регіональному плануванні на типи та підтипи. В роботі ав-

тор наголосив на тому, що не у всіх поселеннях, які були визначені регіональним планом як центри локальних систем розселення, надаються локальні послуги.

На думку С. Von Luebke [17] децентралізація не є панацеєю для вирішення регіональних проблем. Окрім цього, децентралізація здатна призвести до регіональної та просторової фрагментації, що своєю чергою може перешкоджати місцевому та регіональному розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки реформа децентралізації нещодавно завершилась, то комплексне дослідження трансформаційних процесів в системі розселення Запорізької області в результаті зміни адміністративно-територіальних меж районів та громад в регіоні практично не здійснювалось. Тому стаття носить ґрунтовний зміст та є досить актуальною.

Мета і завдання дослідження. Мета – розглянути сучасні трансформаційні процеси в системі розселення Запорізької області в результаті реформування адміністративно-територіального устрою, визначити проблеми функціонування громад з точки зору розселення та шляхи їх вирішення. Завдання – проаналізувати об'єднання територіальних громад в Запорізькій області після завершення реформи децентралізації; провести кластерний аналіз щодо об'єднання громад; визначити рівномірність заселення територій районів та ОТГ; виділити території, в яких відбулися розриви функціональних зв'язків між поселеннями; визначити проблеми функціонування громад з точки зору розселення та шляхи їх вирішення.

Результати досліджень. Відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про утворення і ліквідацію районів» № 807-IX від 17.07.2020 р. в Запорізькій області кількість районів було зменшено з 20 до 5 [11]. Таким чином, було утворено наступні райони: Бердянський (з адміністративним центром в м. Бердянськ), Василівський (з адміністративним центром в м. Василівка), Запорізький (з адміністративним центром в м. Запоріжжя), Мелітопольський (з адміністративним центром в м. Мелітополь) та Пологівський (з адміністративним центром в м. Пологи).

Найкрупнішим районом за розміром території в області став Мелітопольський (6,96 км²). Потім в порядку зменшення посіли Пологівський (6,76 км²), Запорізький (4,60 км²), Бердянський (4,46 км²) та Василівський (4,40 км²) райони [9].

За чисельністю населення найбільшим районом в регіоні є, безперечно, Запорізький, оскільки там знаходиться обласний центр. Загалом чисельність населення в Запорізькому районі складає 874,2 тис. осіб [9]. Далі в порядку зменшення за чисельністю населення посідають Мелітопольський район з чисельністю населення 286,6 тис. осіб, Василівський район – 188,7 тис. осіб, Бердянський район – 183,9 тис. осіб та Пологівський – 172,5 тис. осіб. Найбільша щільність населення спостерігається в Запорізькому районі (190 осіб/км²), найменша – в Пологівському (25,5 осіб/км²) (табл.1).

Показники щільності населення, поселень та середньої кількості поселень в ОТГ по районах Запорізької області
Indicators of population density, settlements and average quantity of settlements in the united territorial communities by districts of Zaporizhia region

№	Назва району	Щільність населення, осіб/км ²	Щільність поселень на км ²	Середня кількість поселень в ОТГ
1	Бердянський	41,2	0,03	14
2	Василівський	42,9	0,02	10
3	Запорізький	190	0,06	17
4	Мелітопольський	41,2	0,03	13
5	Пологівський	25,5	0,04	16

Запорізький район, окрім чисельності та щільності населення, також лідирує за кількістю населених пунктів в районі (282 поселення) та за щільністю поселень на км². В Пологівському районі кількість поселень складає 240, в Мелітопольському – 208, в Бердянському – 113. Найменша кількість (109 поселень) та щільність населених пунктів спостерігається у Василівському районі.

В Запоріжжі, як в адміністративному центрі району, сконцентровано близько 84% всього населення району, в Бердянську – 59%, в Мелітополі – 53%, в Пологах – 11%, у Василівці – 7%. Таким чином, в останніх двох районних центрах близько 90% населення цих районів будуть звертатись за наданням соціальних послуг саме до адміністративних центрів, де чисельність жителів невелика відносно чисельності жителів району. Тому необхідним завданням для таких міст як Василівка та Пологи є збільшення кількості та місткості соціальної інфраструктури (центри надання адміністративних послуг, медичні районні заклади та ін.), оскільки раніше вони не були розраховані на обслуговування такої кількості населення.

Запорізька область посідає п'яте місце в Україні за кількістю ОТГ (67 громад). Найбільша їх кількість спостерігається в Запорізькому районі (17 громад), а найменша в Бердянському – (8 громад). Середня кількість поселень в ОТГ складає близько 14. В сере-

дньому найбільша кількість поселень в ОТГ спостерігається в Запорізькому та Пологівському районах, а найменша – у Василівському (табл. 1).

Найбільша кількість населення сконцентрована в Запорізькій, Мелітопольській, Бердянській, Енергодарській та Токмацькій міських територіальних громадах. Майже 65% всього населення області припадає саме на ці громади. Найменша чисельність населення спостерігається в Олександрівській (1368 осіб), Воздвижівській (2820 осіб), Малотокмачанській (3051 особа) сільських територіальних громадах. Більше третини всіх територіальних громад Запорізької області мають чисельність населення від 5 до 10 тис. осіб.

З поміж міських територіальних громад в регіоні найбільшою за чисельністю населення є Запорізька громада, а найменшою – Молочанська. Найбільшою селищною територіальною громадою в області є Якимівська, а найменшою – Тернуватська. Серед сільських громад найбільшою є Костянтинівська, а найменшою – Олександрівська.

За площею території найбільшими ОТГ в регіоні є Якимівська, Чернігівська, Приморська громади, а найменшими – Мелітопольська, Степенська та Енергодарська громади. В регіоні переважають громади з площею території 100-200 км² та 200-300 км² (рис.1).

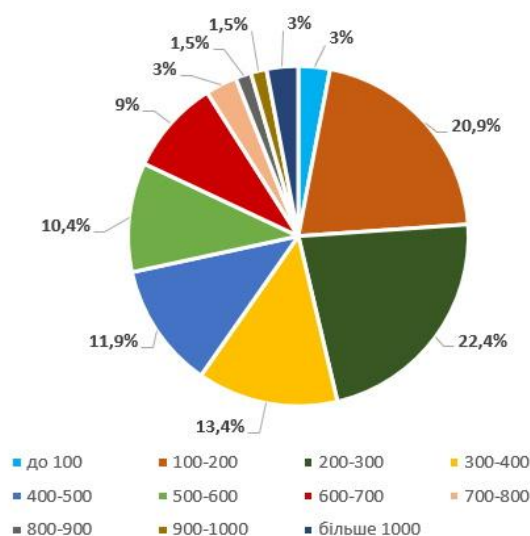

Рис. 1. Відсоткове співвідношення площ ОТГ Запорізької області
Fig. 1. Percent correlation of areas of united territorial communities of Zaporizhia region

Серед міських територіальних громад в області найбільшою за площею є Приморська громада, а найменшою – Мелітопольська. З поміж селищних громад найбільшою є Якимівська, а найменшою – Кушугумська. Найбільшою за площею території сільською громадою є Семенівська, а найменшою – Степненська.

Чернігівська ОТГ єдина в області громада, яка утворилась на базі всієї території Чернігівського району. Тому вона є однією з найбільших за площею в регіоні. Якимівська та Приморська ОТГ також є найбільшими громадами регіону, оскільки були сформовані на більшості території Якимівського та Приморського районів відповідно. Об'єднання даних територіальних громад зі значною територією негативно вплине на поселення, що знаходяться на периферії від адміністративних центрів цих громад. Згідно «Методики формування спроможних територіальних громад» затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214 [6], зони доступності адміністративних центрів спроможних територіальних громад повинні визначатись з урахуванням доступності публічних послуг у відповідних сферах, зокрема часу прибуття для надання швидкої медичної допомоги у невідкладних випадках та пожежної допомоги, що не повинно перевищувати 20 хвилин. У вищеперелічених ОТГ від адміністративних центрів до поселень, що знаходяться на периферії, транспортна доступність складає більше 40 хвилин, що суперечить повноцінному наданню екстрених соціальних послуг населенню громади. Найменші за площею ОТГ здебільшого сконцентровані в Запорізькому районі і більшість з них, безпосередньо, межують зі східними, північно-східними та південно-східними околицями міста Запоріжжя.

Найбільша щільність населення спостерігається в Мелітопольській (3057 осіб/км²) та Запорізькій (2597 осіб/км²) ОТГ – найбільших містах Запорізької області (рис. 2). Найменшою щільністю населення вирізняються наступні ОТГ: Олександрівська, Малинівська, Берестівська та Смирновська. Здебільшого ці громади знаходяться на периферії області. З географічної точки зору, велика щільність населення спостерігається на північному-заході Запорізької області (Запорізькому та Василівському районі) та точково по ОТГ, до складу яких входять великі міста регіону. В прибережних районах області (Мелітопольському та Бердянському) та на заході Пологівського району навпаки щільність населення незначна, що пов'язано з історично пізнім заселенням території відносно інших та віддаленістю від обласного центру.

Серед міських територіальних громад найбільшою в регіоні за щільністю населення є Мелітопольська громада, а найменшою – Молочанська. Кушугумська громада є найбільшою серед селищних територіальних громад, а Нововасилівська – найменшою. З поміж сільських громад найбільшою за щільністю населення є Костянтинівська громада, а найменшою – Олександрівська.

За кількістю поселень в ОТГ найбільшою їх кількістю виділяються Новомиколаївська (54 поселен-

ня), Чернігівська (41 поселення), Якимівська (36 поселень) та Широківська (35 поселень) громади, а з найменшою кількістю – Запорізька, Мелітопольська, Енергодарська та Костянтинівська громади. Остання громада хоча й складається з двох сільських поселень, проте є найбільшою в області сільською територіальною громадою за чисельністю населення. В 25,4% ОТГ всього регіону кількість поселень в одній громаді складає від 6 до 10, в 20,9% громад – від 11 до 15, в 19,4% громад – від 1 до 5. Таким чином, в двох третинах ОТГ Запорізької області кількість поселень не перевищує 15.

З поміж міських територіальних громад найбільшою за кількістю поселень, що входять до їх складу, є Гуляйпільська, а найменшими – Запорізька, Мелітопольська та Енергодарська. Серед селищних громад найбільшою є Новомиколаївська, а найменшою – Кушугумська. З поміж сільських територіальних громад найбільшими за кількістю поселень є Широківська громада, а найменшою – Костянтинівська.

При визначенні щільності поселень в ОТГ з розрахунку на 1000 км², найбільша щільність поселень спостерігається в Павлівській, Вільнянській та Михайлівській (Запорізький район) громадах, а найменша – в Запорізькій, Кам'янсько-Дніпровській, Костянтинівській та Енергодарській громадах (рис. 2). Територіально найбільша щільність поселень спостерігається на півночі Запорізької області, а найменша – на південному-сході та заході.

За щільністю поселень найбільшою міською територіальною громадою в Запорізькій області є Вільнянська, а найменшою – Запорізька. Серед селищних громад найбільшою є Новомиколаївська, а найменшою – Кирилівська. З поміж сільських територіальних громад за найбільшою щільністю поселень виділяється Павлівська громада, а за найменшою – Костянтинівська.

Найбільша кількість сільських, селищних та міських рад, що об'єдналися в ОТГ спостерігається в Чернігівській (12), Якимівській (11), Гуляйпільській (11) та Приморській (10) громадах. Є міськради, які не з ким не об'єднувались при створенні ОТГ – це Запорізька, Мелітопольська та Енергодарська громади. В тих громадах, що зазнали об'єднання великої кількості місцевих рад, найбільше відчуватимуться зміни функціональних зв'язків між поселеннями. Поселення в яких існували місцеві ради до адміністративно-територіальної реформи втратять свої організаційно-управлінські функції. Таким чином, в результаті створення ОТГ та укрупнення районів відбувається функціональна трансформація системи розселення не тільки в регіоні, а й країні в цілому. Саме функціональна трансформація впливає на умови життя та праці жителів поселень.

За допомогою STATISTICA 6.1 проведено кластерний аналіз щодо об'єднання громад та побудовано дендрограму об'єднаних територіальних громад Запорізької області за показниками площі, кількості, щільності населення та поселень, а також кількістю сільських рад, що об'єдналися (рис. 3). Відповідно до дендрограми можна виділити 9 кластерів.

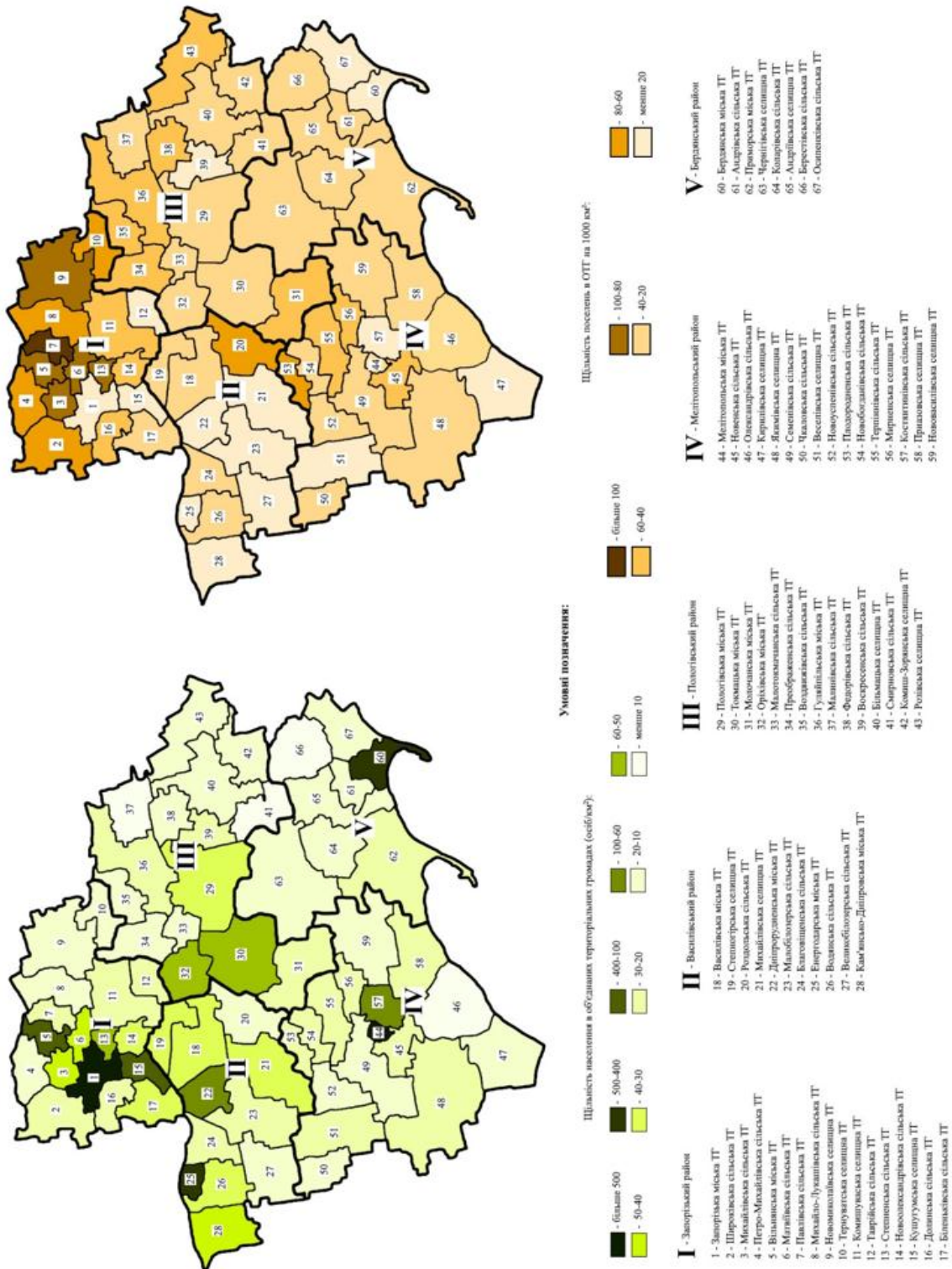

Рис. 2. Щільність населення та поселень по ОТГ Запорізької області
 Fig. 2. Density of population and settlements in the united territorial communities of Zaporizhzhia region

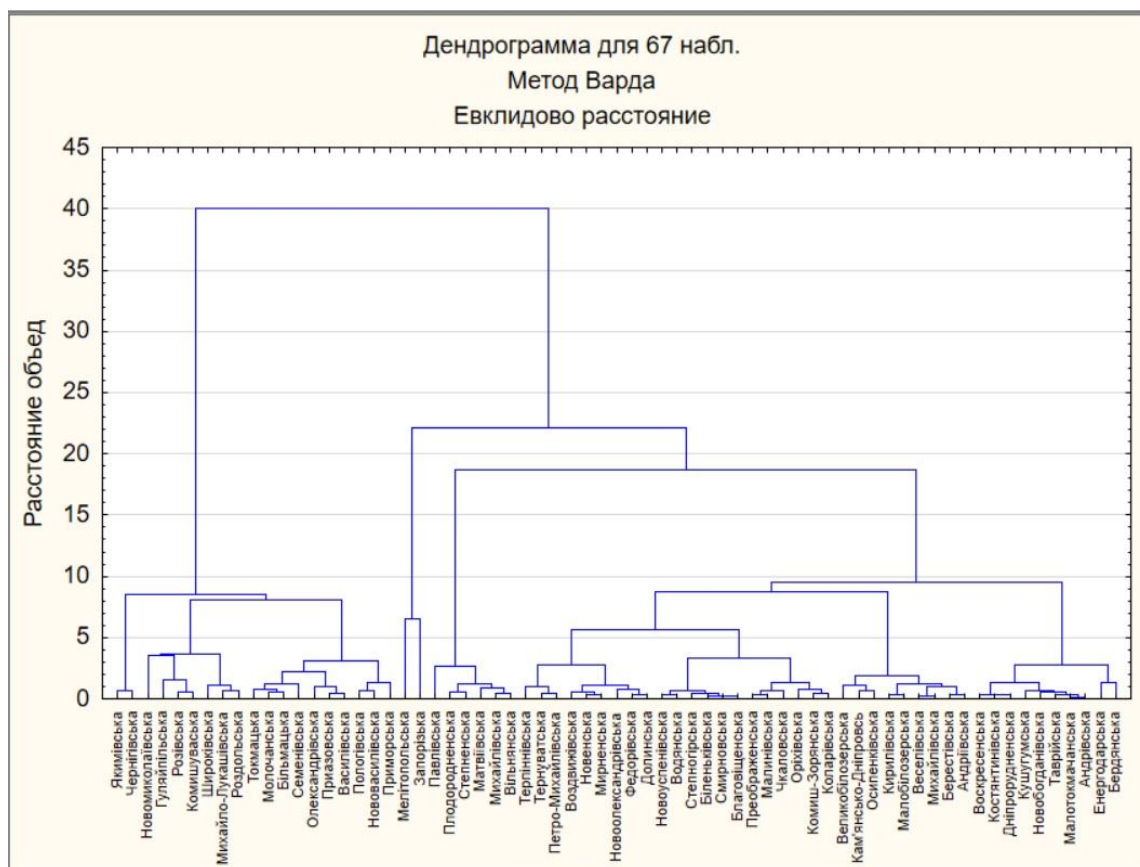

Рис. 3. Дендрограма об'єднаних територіальних громад Запорізької області за показниками площі, кількості, щільності населення та поселень, а також кількістю сільських рад, що об'єдналися
Fig. 3. Dendrogram of the united territorial communities of the Zaporizhzhia region on indicators of the area, quantity, density of the population and settlements, and also quantity of the united village councils

До першого кластеру увійшли Якимівська та Чернігівська ОТГ як найбільші громади за площею та кількістю поселень. До другого – Новомиколаївська, Гуляйпільська, Розівська, Комишуваська, Широка, Михайло-Лукашівська, Роздольська ОТГ як громади зі значною кількістю поселень та подібною площею. До складу третього кластеру відносяться 10 ОТГ, які схожі за площею та щільністю поселень, а саме: Томацька, Молочанська, Більмацька, Семенівська, Олександрівська, Приазовська, Василівська, Пологівська, Нововасилівська, Приморська. Четвертий кластер об'єднав громади з найбільшою чисельністю та щільністю населення – Запорізьку та Мелітопольську. До п'ятого кластеру відносяться громади з невеликою кількістю сільських рад, що об'єдналися та подібною площею (Павлівська, Плодородненська, Степенська, Матвіївська, Михайлівська, Вільнянська ОТГ). Шостий кластер об'єднав в собі громади з чисельністю населення до 10 тис. осіб та подібною щільністю поселень на 1000 км². До нього відносяться Терпіннівська, Тернуватська, Петро-Михайлівська, Воздвижівська, Новенська, Мирненська, Новоолександрівська, Федорівська, Долинська ОТГ. До сьомого кластеру увійшли 12 ОТГ, а саме: Новоуспенівська, Водянська, Степногірська, Біленьківська, Смирновська, Благовіщенська, Преображенська, Малинівська, Чкаловська, Орхівська, Комиш-Зорянська, Коларівська. Ці громади схожі за площею та кількістю поселень, що увійшли

до їх складу. До восьмого кластеру відносяться Великобілозерська, Кам'янсько-Дніпровська, Осипенківська, Кирилівська, Малобілозерська, Веселівська, Михайлівська, Берестівська, Андрівська ОТГ. Їх об'єднує незначна кількість сільських рад, що об'єдналися та подібна площа. Дев'ятий кластер складається з громад з невеликою площею та малою кількістю сільських рад, що об'єдналися. До нього відносяться Воскресенська, Костянтинівська, Дніпрорудненська, Кушугумська, Новобогданівська, Таврійська, Малотокмачанська, Андрівська, Енергодарська, Бердянська ОТГ.

Спробуємо визначити коефіцієнт концентрації населення в новостворених районах. Одним із показників, що відображають рівномірність розселення населення, є індекс концентрації населення (ІКН), за допомогою якого можна побачити розподіл населення за територіальними громадами у відношенні до загальної рівномірності населення території районів.

Індекс концентрації населення (ІКН) районів був розрахований наступним чином (формули 1-3) [10]:

$$\text{ІКН} = \frac{\sum |P_{ч} - S_{ч}|}{2} \quad (1)$$

$$S_{ч} = \frac{S_0}{S_p} \times 100\% \quad (2)$$

$$P_{ч} = \frac{P_0}{P_p} \times 100\% \quad (3)$$

де S_0 – площа ОТГ; S_p – площа району; P_0 – населення ОТГ; P_p – населення району.

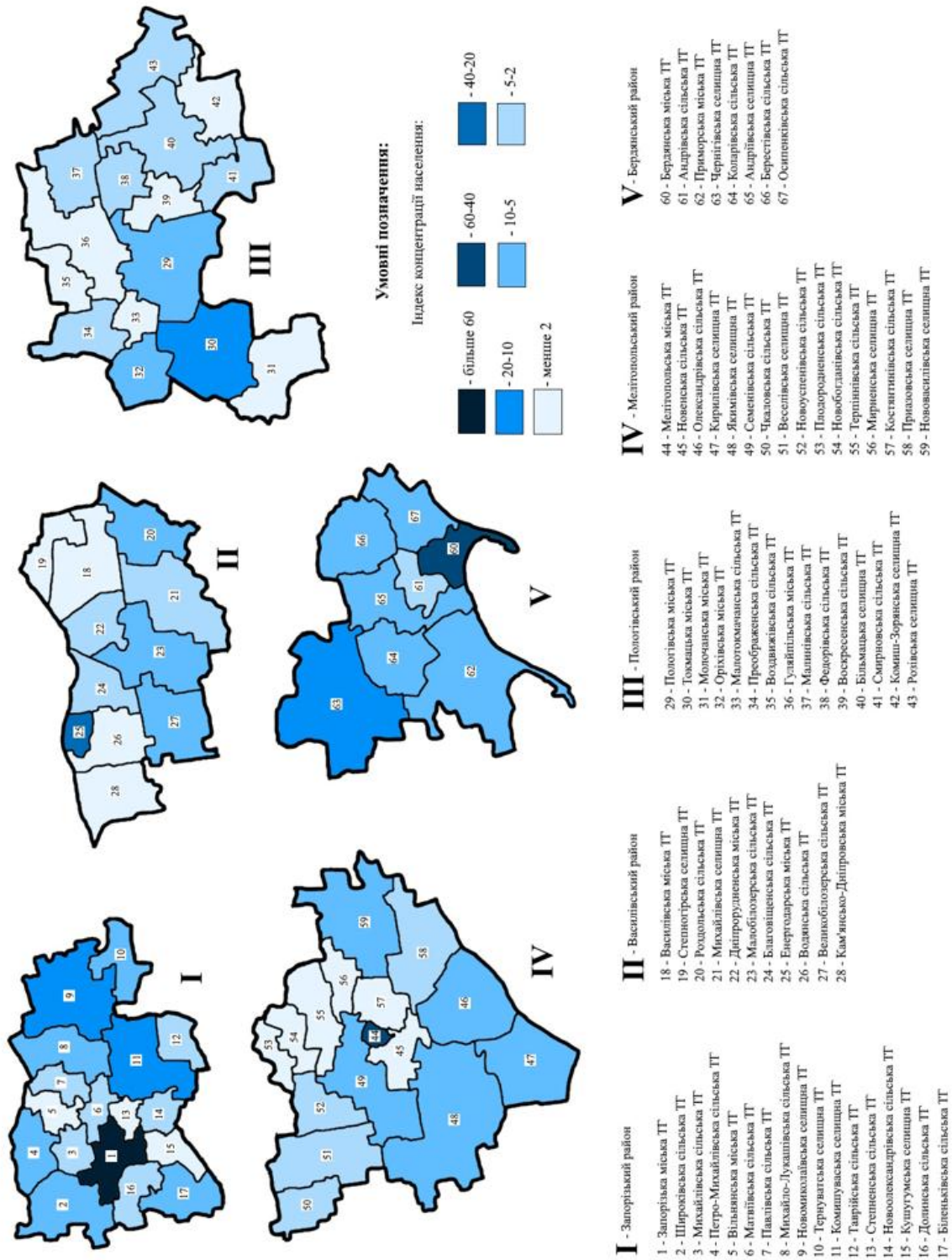

Рис. 4. Індекс концентрації населення в ОТГ районів Запорізької області
Fig. 4. Index of population concentration in the united territorial communities of Zaporizhzhia region

ІКН може коливатися від 0 до 100%, від абсолютно рівномірного, коли на 1% площі мешкає 1% населення, до абсолютно нерівномірного. При коефіцієнті до 20% – розміщення населення рівномірне, від 20 до 40% – розміщення населення нерівномірне, 40% і більше – розміщення населення різко нерівномірне.

В результаті розрахунків було визначено, що у Василівському та Пологівському районах спостерігається нерівномірне розміщення населення. Їх ІКН склав 30,04% та 24,2% відповідно. Різко нерівномірним розміщенням населення виділяються Запорізький, Мелітопольський, Бердянський райони. ІКН в даних районах складає 78,4%, 55,7% та 57,27% відповідно. Це пов'язано з наявністю в межах цих районів великих міст області – Запоріжжя, Мелітополя та Бердянська, де сконцентрована більша частина населення регіону.

Якщо в межах районів порівнювати між собою територіальні громади за ІКН, то найбільш рівномірне заселення території в Бердянському районі припадає на Андрівську ОТГ, у Василівському – для Василівської, Кам'янсько-Дніпровської, Водянської та Степногірської ОТГ, в Запорізькому – для Степненської, Вільнянської та Кушугумської ОТГ, в Мелітопольському – для Мирненської, Новенської, Костянтинівської, Терпіннівської, Новобогданівської та Плодородненської ОТГ, в Пологівському – для Воскресенської, Малотокмачанської, Молочанської, Воздвижівської, Гуляйпільської та Комиш-Зорянської ОТГ. Найбільш нерівномірно заселені територіальними громадами в межах районів є: Бердянська та Чернігівська ОТГ в Бердянському районі; Енергодарська ОТГ у Василівському районі; Запорізька, Новомиколаївська, Комишуваська ОТГ в Запорізькому районі; Мелітопольська ОТГ в Мелітопольському районі; Токмацька ОТГ в Пологівському районі (рис. 4).

В результаті створення нового адміністративно-територіального устрою під час укрупнення районів деякі території колишніх адміністративних районів були поділені між новими утвореними районами. Таким чином відбувся певний розрив функціональних зв'язків між поселеннями, які були відділені від основної частини території колишніх районів. До таких територій відносяться:

- частина території колишнього Михайлівського району увійшла до складу новоутвореного Мелітопольського району, а саме Плодородненська ОТГ, с. Старобогданівка в Новобогданівській ОТГ;
- частина території колишнього Токмацького району увійшла до складу новоутвореного Василівського району, а саме сс. Кохане, Вишневе, Новолюбимівка, Скелювате, Таврія, Переможне, Зелений Гай, Чорноземне, Новогорівка, Степове в Роздольській ОТГ;
- територія колишнього Оріхівського району була розділена між новоутвореними Запорізьким та

Пологівським районами.

Висновки. Реформування адміністративно-територіального устрою на основі об'єднання сільських, селищних та міських рад у територіальні громади призвело до нових трансформаційних процесів в системі розселення Запорізької області та країни в цілому.

Згідно нового адміністративно-територіального устрою регіону у двох районах (Пологівському та Василівському) приблизно 90% населення повинно звертатись за наданням соціальних послуг саме до адміністративних центрів, де чисельність жителів невелика відносно чисельності жителів району. Тому необхідним завданням для таких міст як Василівка та Пологи є збільшення кількості та місткості соціальної інфраструктури.

Запорізький регіон посідає п'яте місце в Україні за кількістю ОТГ. Майже 65% всього населення області сконцентровано в Запорізькій, Мелітопольській, Бердянській, Енергодарській та Токмацькій міських територіальних громадах. Більше третини всіх громад Запорізької області мають чисельність населення від 5 до 10 тис. осіб. В регіоні переважають громади з площею території 100-200 км² та 200-300 км². Чернігівську, Якимівську та Приморську ОТГ було створено без врахування доступності публічних послуг для всіх населених пунктів громади.

Найбільша щільність населення спостерігається на північному-заході Запорізької області та точково по ОТГ, до складу яких входять великі міста регіону. В двох третинах ОТГ регіону кількість поселень не перевищує 15. Територіально найбільша щільність поселень спостерігається на півночі Запорізької області, а найменша – на південному-сході та заході. У Василівському та Пологівському районах спостерігається нерівномірне розміщення населення. Різко нерівномірним розміщенням населення виділяються Запорізький, Мелітопольський, Бердянський райони.

За допомогою кластерного аналізу ОТГ Запорізької області за показниками площі, кількості, щільності населення та поселень, а також кількістю сільських рад, що об'єднались було виділено 9 кластерів.

Чернігівська, Якимівська, Гуляйпільська та Приморська громади зазнали об'єднання великої кількості місцевих рад. В них найбільше відчуватимуться зміни функціональних зв'язків між поселеннями. Також певний розрив функціональних зв'язків відбувся у поселеннях, які були відділені від основної частини території колишніх районів. Це стосується частини поселень ліквідованих Михайлівського, Токмацького та Оріхівського районів.

Для покращення якості надання послуг та розвитку територіальних громад необхідно створити якісну та розгалужену дорожньо-транспортну інфраструктуру, збільшити кількість та місткість об'єктів соціальної інфраструктури в центрах громад, покращити доступність до інформаційних технологій в найвіддаленіших населених пунктах громад.

Список використаної літератури:

1. Барановський М. Пострадянська трансформація сільського простору в Україні: від поляризації до децентралізації / М. Барановський // Часопис соціально-економічної географії. – Харківський національний університет імені ВН Каразіна, 2017. – Вип. 23 (2). – С.23-29. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2017-23-04>
2. Заставецька Л. Кластерний підхід у формуванні нових локальних систем розселення // Історія української географії. – 2008. – Вип. 2 (18). – С. 100-102.
3. Заставецька Л. Б. Трансформація системи розселення регіону в умовах удосконалення адміністративно-територіального устрою України (на прикладі Тернопільської області): автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Заставецька Л. Б.; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2008. – 21 с.
4. Заяць Т.А. Просторовий розвиток регіонів та поселенських структур: безпековий аспект / Т. А. Заяць, Г. О. Красівська, Т. Г. Кравцова // Ефективна економіка. – 2018. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/5.pdf. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.11.3>
5. Мельничук А. Л. П'ять років формування об'єднаних територіальних громад в Україні: ефективність та ефекти адміністративного завершення етапу реформи на прикладі Київської області / А. Л. Мельничук, К. В. Ганіченко // Науковий вісник ХДУ. Серія Географічні науки. – №12. – 2020. – С. 17-24. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2020-12-2>
6. Методика формування спроможних територіальних громад. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>
7. Нападовська Г. Ю. Просторовий аналіз процесу об'єднання територіальних громад / Г. Ю. Нападовська, І. О. Пилипенко // Регіон–2018: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 8-9 листопада, 2019 р.).–Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2018. – С. 181-183.
8. Неліпа К. Г. Трансформація системи розселення Запорізької області (суспільно-географічне дослідження): автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02 / К. Г. Неліпа; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2019. – 20 с.
9. Остапенко П. Атлас адміністративно-територіального устрою України. Новий районний поділ та територіальні громади: 2020 / П. Остапенко, Р. Перхалюк, О. Бончковський, С. Остапенко. – Видання друге. – Київ. – 2020. – 56 с.
10. Пилипенко І. О. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): Навч. посіб. / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.
11. Постанова Верховної Ради України «Про утворення і ліквідацію районів» № 807-ІХ від 17.07.2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>
12. Bardhan P. Decentralization of Governance and Development / P. Bardhan // Journal of Economic Perspectives. – 2020. – № 16(4). – P. 185-205. <https://doi.org/10.1257/089533002320951037>
13. Dudley W. Ukraine's Decentralization Reform / W. Dudley // SWP Working Papers. – 2019. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/Ukraine_Decentralization_Dudley.pdf
14. Niemets L. Regional settlement systems in Ukraine: features of development in terms of decentralization reform / L. Niemets, K. Sehida, K. Kravchenko, I. Tebienieva, T. Pohrebskyi // Часопис соціально-економічної географії. – 2020. – № 29. – С. 6-17. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2020-29-01>
15. Sołtys J. Settlement Networks in Polish Spatial Development Regional Plans / J. Sołtys // IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering. – 2017. – № 245. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/245/4/042083/pdf>. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/245/4/042083>
16. Udovychenko V. Decentralization Reform in Ukraine: Assessment of the Chosen Transformation Model / V. Udovychenko, A. Melnychuk, O. Gnatiuk, P. Ostapenko // European Spatial Research and Policy. – 2017. – 24(1). – P. 23-40. <https://doi.org/10.1515/esrp-2017-0002>
17. Von Luebke C. The Political Economy of Local Governance: Findings From an Indonesian Field Study / C. Von Luebke // Bulletin of Indonesian Economic Studies. – 2009. – 45(2). – P. 201-230.
18. Zhuk P.V. Achievements and problems of decentralization reform in Ukraine / P. V. Zhuk // Регіональна економіка. – 2018. – № 2. – С. 32-38.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2021 р.

Стаття рекомендована до друку 23.10.2021 р.

Kseniia Kobets

PhD (Geography), Junior Researcher,

Private Enterprise «Center for Environmental Management»

Hetmanska st. 125/13, Melitopol, Zaporizhia region, 72319, Ukraine

e-mail: nelipka@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-5353-3474>

**MODERN TRANSFORMATION PROCESSES IN THE SETTLEMENT SYSTEM
OF THE ZAPORIZHIA REGION AS A RESULT OF THE REFORM
OF THE ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL STRUCTURE**

Reforming the administrative-territorial structure on the basis of union village and urban councils into territorial communities has led to new transformation processes in the settlement system of Zaporizhia region and the country as a whole. The article analyzes the union of territorial communities in Zaporizhia region after the completion of the decentralization reform, calculates the density of population, settlements and the average quantity of settlements in territorial communities in the districts of Zaporizhia region.

The study region ranks fifth in Ukraine among of united territorial communities. Almost 65% of the total population of the region is concentrated in Zaporizhia, Melitopol, Berdyansk, Energodar and Tokmak urban territorial communities. In the course of the research it was determined that more than a third of all communities of Zaporizhia region have a population of 5 to 10 thousand people. In the region is dominated by communities with an area of 100-200 km² and 200-300 km². Chernihivska, Yakymivska and Primorska united territorial communities were created without taking into account the availability of public services for all settlements of the community.

The highest population density is observed in the north-west of Zaporizhia region and in points in the united territorial communities, which include large cities in the region. In two thirds of the territorial communities of the region the amount of settlements does not exceed 15. Territorially, the highest density of settlements is observed in the north of Zaporizhia region, and the lowest - in the south-east and west. During the calculation of the population concentration index, it was determined that in Vasylivka and Pologi districts there is an uneven distribution of the population. Zaporizhia, Melitopol, and Berdyansk districts stand out with their abruptly uneven distribution of population.

As a result of the change of the administrative-territorial structure of the Zaporizhia region, the process of functional transformation of the settlement system began. The Chernihivska, Yakymivska, Huliaipilska and Primorska communities have merged a large amount of local councils, so they will be most affected by changes in the functional connections between the settlements. There was also a breaking in functional connections in the settlements that were separated from the main part of the territory of the former districts.

Keywords: decentralization, transformation, settlement system, region, administrative-territorial reform, united territorial communities.

References:

1. Baranovskyi, M. (2017). Postradianska transformatsiia silskoho prostoru v Ukraini: vid poliaryzatsii do detsentralizatsii [Post-Soviet transformation of rural space in Ukraine: from polarization to decentralization]. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii – Human Geography Journal*, 23, 23-29. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2017-23-04> [in Ukrainian].
2. Zastavetska, L. B. (2008). Transformatsiia systemy rozselennia rehionu v umovakh udoskonalennia administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy (na prykladi Ternopilskoi oblasti) [Transformation of the settlement system of the region in the conditions of improvement of the administrative-territorial structure of Ukraine (on the example of Ternopil region)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi un-t im. Yuriiia Fedkovycha [in Ukrainian].
3. Zastavetska, L. (2008). Klasternyi pidkhid u formuvanni novykh lokalnykh system rozselennia [Cluster approach in the formation of new local settlement systems]. *Istoriia ukrainskoi heohrafii – History of Ukrainian geography*, 18, 100-102 [in Ukrainian].
4. Zaiats, T. A., Kraievska, H. O., & Kravtsova T. H. (2018). Prostorovyi rozvytok rehioniv ta poselenskykh struktur: bezpekovyi aspekt [Spatial development of regions and settlement structures: security aspect]. *Efektivna ekonomika. – Efficient economy*, 11. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/5.pdf. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.11.3> [in Ukrainian].
5. Melnychuk, A. L., & Hanichenko, K. V. (2020). Piat rokiv formuvannia obiednanykh terytorialnykh hromad v Ukraini: efektyvnist ta efekty administratyvnoho zavershennia etapu reformy na prykladi Kyivskoi oblasti [Five years of formation of united territorial communities in Ukraine: efficiency and effects of administrative completion of the reform stage on the example of Kyiv region]. *Naukovyi visnyk KhDU – Scientific Bulletin of Kharkiv State University*, 12, 17-24. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2020-12-2> [in Ukrainian].
6. Metodyka formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad (2015). [Methods of forming able-bodied territorial communities]. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 kvitnia 2015 r. № 214. – Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 8, 2015 № 214*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

7. Napadovska, H. Iu., & Pylypenko, I. O. (2019). Prostorovyi analiz protsesu obiednannia terytorialnykh hromad [Spatial analysis of the process of union of territorial communities]. *Rehion – 2018: stratehiia optimalnoho rozvytku: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. – Region – 2018: strategy of optimal development: materials of the international scientific-practical conference* (pp. 181-183). Kharkiv: KhNU imeni VN Karazina [in Ukrainian].
8. Nelipa, K. H. (2019). Transformatsiia systemy rozselennia Zaporizkoi oblasti (suspilno-heohrafichne doslidzhennia) [Transformation of the settlement system of Zaporizhia region (socio-geographical investigation)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kiev: Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
9. Ostapenko, P., Perkhaliuk, R., Bonchkovskiy, O., & Ostapenko, S. (2020). Atlas administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy. Novyi raionnyi podil ta terytorialni hromady: 2020 [Atlas of the administrative-territorial structure of Ukraine. New district division and territorial communities: 2020]. Kyiv [in Ukrainian].
10. Pylypenko, I. O., & Malchykova, D. S. (2007). Metodyky suspilno-heohrafichnykh doslidzhen (na materialakh Khersonskoi oblasti): Navch. posib. [Methods of socio-geographical research (on the materials of the Kherson region)]. Kherson: PP Vyshemyrskiy V. S., 112 [in Ukrainian].
11. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro utvorennia i likvidatsiiu raioniv» №807-IX vid 17.07.2020 r. [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «On the formation and liquidation of districts» № 807-IX of 17.07.2020]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> [in Ukrainian].
12. Bardhan, P. (2020). Decentralization of Governance and Development. *Journal of Economic Perspectives*, 16, 185-205. <https://doi.org/10.1257/089533002320951037>
13. Dudley, W. (2019). Ukraine's Decentralization Reform. *SWP Working Papers*, 1. Retrieved from https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/Ukraine_Decentralization_Dudley.pdf.
14. Niemets, L., Sehida, K., Kravchenko, K., Telebienieva, I., & Pohrebskyi, T. (2020). Regional settlement systems in Ukraine: features of development in terms of decentralization reform. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii – Human Geography Journal*, 29, 6-17. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2020-29-01>
15. Sołtys, J. (2017). Settlement Networks in Polish Spatial Development Regional Plans. *IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering*, 245. Retrieved from [https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/245/4/042083](https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/245/4/042083/pdf). <https://doi.org/10.1088/1757-899X/245/4/042083>
16. Udovychenko, V., Melnychuk, A., Gnatiuk, O., & Ostapenko, P. (2017). Decentralization Reform in Ukraine: Assessment of the Chosen Transformation Model. *European Spatial Research and Policy*, 24(1), 23-40. <https://doi.org/10.1515/esrp-2017-0002>
17. Von Luebke, C. (2009). The Political Economy of Local Governance: Findings From an Indonesian Field Study. *Bulletin of Indonesian Economic Studies*, 45(2), 201-230.
17. Zhuk, P. V. (2018). Achievements and problems of decentralization reform in Ukraine. *Rehionalna ekonomika. – Regional economy*, 2, 32-38.

Received 09 October 2021

Accepted 23 October 2021

Ксения Кобец

к. геогр. н., младший научный сотрудник,

частное предприятие «Центр экологического управления»,

ул. Гетьманская, 125/13, г. Мелитополь, Запорожская область, 72319, Украина

e-mail: nelipka@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-5353-3474>

СОВРЕМЕННЫЕ ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В СИСТЕМЕ РАССЕЛЕНИЯ ЗАПОРОЖСКОЙ ОБЛАСТИ В РЕЗУЛЬТАТЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА

В статье определены современные трансформационные процессы в системе расселения Запорожской области в результате реформирования административно-территориального устройства. В ходе создания территориальных общин и укрупнения районов произошла функциональная трансформация системы расселения не только в регионе, но и стране в целом. Именно функциональная трансформация влияет на условия жизни и труда жителей поселений.

В ходе исследования проанализировано объединения территориальных общин в Запорожской области после завершения реформы децентрализации, рассчитаны показатели плотности населения, поселений и среднего количества поселений в территориальных общинах по районам Запорожской области. Определено, что исследуемый регион занимает пятое место в Украине по количеству объединенных территориальных общин. Проведен сравнительный анализ территориальных общин региона по численности, плотности населения, площади территории и плотности поселений. Определено, что почти 65% всего населения области приходится на пять территориальных общин. Более трети всех территориальных общин Запорожской области имеют числен-

ность населения от 5 до 10 тыс. человек. В регионе преобладают общины с площадью территории 100-200 км² и 200-300 км². В работе проведен кластерный анализ общин по показателям площади, количеству, плотности населения и поселений, а также количеству объединившихся сельских советов. В процессе исследования были рассчитаны коэффициенты концентрации населения во вновь созданных районах с помощью которых можно увидеть распределение населения по территориальным общинам в отношении общей равномерности населения территории районов. Выделены территориальные общины из самым равномерным и неравномерным заселением территории.

В работе охарактеризованы проблемы функционирования общин с точки зрения расселения. Определены территориальные общины, которые были созданы без учета доступности публичных услуг для всех населенных пунктов общины. Выделено общины, которые подверглись объединению большого количества местных советов. Также были определены общины, в которых произошел некий разрыв функциональных связей между поселениями, которые были отделены от основной части территории бывших районов.

Ключевые слова: *децентрализация, трансформация, система расселения, регион, административно-территориальная реформа, объединённые территориальные общины.*